

УДК 340.1;321.01

*Ольга Володимирівна Зінченко,
доцент кафедри цивільного права
і правового забезпечення туризму
Київського університету туризму,
економіки і права,
кандидат юридичних наук*

ЮРИДИЧНА КОНСТРУКЦІЯ: ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН ТА КОМУНІКАЦІЙНИЙ ЗАСІБ ПРАВОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Сучасні підходи до процесу правового регулювання суспільних відносин характеризуються конкретними намірами забезпечити означений процес більш доцільними та раціональними способами регламентації. У міру наявних у сучасній юридичній науці можливостей, остання, як відомо, здатна впливати на процеси розвитку правової практики, а також адекватного тлумачення законів й удосконалення законодавства. Зважаючи на зазначене, варто констатувати, що закріплення результатів теоретико-правових досліджень за допомогою відповідних правових категорій, зокрема таких як юридичні конструкції, є особливо значущим аспектом наукової діяльності.

На думку автора, юридичні конструкції є дієвим засобом структурування правової інформації та «мовою права». З огляду на зазначене, мета цієї статті полягає у висвітленні юридичної конструкції як правового феномену та засобу комунікації в правовому середовищі.

Загальновідомо, що юридична конструкція є результатом процесу моделювання, квінтесенцією якого є типова регламентація відповідних явищ. Сутність типізації (уніфікації) правових засобів полягає у забезпеченні зведення значної кількості правових явищ (правових засобів, процесів) до обмеженої кількості вибраних типів. За своєю природою означена типізація правових засобів має унікальне пізнавальне значення для всієї системи правових явищ, оскільки у такий спосіб відбувається втілення через юридичну конструкцію (як засобу пізнання) загального, типового в частковому, індивідуальному, у конкретних (уявних) образах, формах. При цьому однією з головних умов типізації є з'ясування базових критеріїв класифікації досліджуваного правового явища. За таких умов юридичні конструкції повинні відігравати свою визначальну функцію як з ракурсу феноменології цього явища, так і з позиції комунікаційного засобу, що цілком органічно застосовується у правовому середовищі, і, водночас, є важливим засобом пізнання, реалізації й удосконалення права.

В. Баранов та Є. Чуманов у процесі дослідження та виявлення практичної цінності й значущості юридичних конструкцій як феномену зазначають, що нарівні з мовними і словесними засобами юридичної техніки існують і невербальні засоби, а саме — засоби структурування правової інформації. Основним засобом теоретичної, мовної й логічної обробки фактичного правового матеріалу є юридична конструкція. За її сприяння пізнаються різноманітні правові явища й створюються ідеальні моделі, котрі відображають структуру цих явищ і внутрішні зв'язки. Як допоміжний прийом на цьому етапі застосовується класифікація (проте її під певним кутом зору можна розглядати саме як різновид юридичної конструкції) [1, с. 118–155]. У свою чергу, важливість класифікації є особливо очевидною, оскільки, як і будь-яка систематизація, вона покликана сприяти глибшому розумінню сутності об'єкта чи явища [2, с. 88].

Важливо зазначити, що будучи продуктивним інструментом узагальнення життєвих ситуацій, юридична конструкція сприяє належній сконцентрованості змісту права, одночасно виконуючи функцію класифікації при врегулюванні будь-яких форм вияву права в суспільстві. Зважаючи на зазначене, слід звернути увагу на те, що за допомогою класифікації відбувається диференціація правових явищ, конструкція ж виокремлює найбільш стійкі, значущі

з них, моделюючи їхню внутрішню будову. Проте, якщо класифікація може розглядатися як загально-логічний засіб наукового аналізу, то конструкція слугує прийомом, котрий відображає специфіку юридичного мислення. Юридичні конструкції створюють певну теоретичну схему, матрицю, котра є аналогом правової реальності, — форму, яка може й повинна бути наповнена певним юридичним змістом. Саме на основі таких теоретичних схем формується логічна структура правових норм і цілих інститутів, моделюються презумпції, фікції, розробляються формулювання правових дефініцій, тобто створюється доктринальна основа права. Зважаючи на те, що юридична конструкція застосовується не тільки в процесі правотворчості, а й як засіб договірної, інтерпретаційної, правозастосовної техніки, означене надає підстави розглядати її як загальний техніко-юридичний засіб [1, с. 118–155; 3, с. 22–24].

На думку автора, завдання юридичної техніки у такому розумінні полягає в підпорядкуванні права мисленню, спрямуванні його до доцільного, логічного застосування, отже, до його раціоналізації.

Варто звернути увагу, що внутрішня виразність і чіткість юридичної конструкції, котрі становлять і формують її специфіку, одночасно відрізняє її як феномен та дієвий комунікаційний засіб від усіх інших явищ правової дійсності. Юридична конструкція здатна структурувати, й у такий спосіб підпорядкувати увесь масив норм права до вимог: по-перше, системи; по-друге, логіки; по-третє, окремого абстрактного поняття та понятійної системи в цілому. Це дозволяє створювати юридичне знання шляхом певного співвідношення одних елементів знання (юридичних конструкцій) з іншими, керуючись законами логіки. У результаті юридичні конструкції можуть синтезуватися, конкретизуватися, диференціюватися, узагальнюватися [4, с. 153]. При цьому відбувається процес започаткування одних юридичних конструкцій іншими, тобто виникають мета-конструкції, конструкції створені на конструкціях. Мета-конструкції, у свою чергу, слугують основою для створення розвинених комплексних форм юридичного знання, а саме — учень, доктрин, концепцій тощо [4, с. 153].

Крім того, будучи моделлю правового явища, юридична конструкція вирізняється внутрішньою єдністю всіх її складових. Поеднана в одному цілому, вона при цьому не є простим арифметичним цілим, а є логічною єдністю, тією системою, до якої правознавці зводять усе різноманіття юридичних прав. За допомогою означеної системи виводяться удосконалені юридичні поняття, поняття-конструкції, які мають теоретико-пізнавальне і практико-пізнавальне значення, та завдяки яким видається можливим охопити, пізнати та керувати усім юридичним цілим — правом.

Логіко-сміслова концепція правовідносин, їх конструювання відбувається у межах правового поля. Означені правовідносини, насамперед, необхідно уявити теоретично як певну систему, що складається із суб'єктивних прав та обов'язків суб'єктів цих правовідносин, оцінити юридично засади їх виникнення, зміни тощо. Слід зазначити, що конструювання в юриспруденції вирізняється формуванням загальної прийнятної структурної моделі однорідних суспільних відносин; їх елементів чи юридичних фактів. При цьому юридична конструкція є конкретним випадком застосування методу моделювання у науці й практиці. Загалом у спеціальній літературі метод моделювання розглядається як один з основних методів об'єктів пізнання [5, с. 29]. Тому розгляд юридичної конструкції як моделі, необхідної для побудови нових правових явищ, дозволяє визначити нарівні з нормативною функцією її важливе гносеологічне значення. З цих позицій юридична конструкція може розглядатися як модель суспільних відносин, врегульованих правом, або окремих елементів, котра слугує методом пізнання права та суспільних відносин, що ним урегульовані [6, с. 238]. Таке розуміння сутності наукового предмета як особливого логічного зображення об'єкта, що пізнається, цілком відповідає методологічним нормам класичного природно-наукового підходу до пізнання [7, с. 159–162]. За таких обставин розкривається цільовий характер юридичної

конструкції як правового феномену, як ідеальної гносеологічної категорії, що є інструментом пізнання права у процесі його дослідження.

Варто зазначити, що в цілому завдання, котрі вирішуються за допомогою підходу, що визначається вченими як юридичний позитивізм, мають суто прагматичний характер і полягають у визначенні поняття правового явища, його класифікації відповідно до визначених критеріїв, встановленні його відмінних ознак і характеристик. Поміж іншим, з'ясування сутності правового явища через низку більш простих понять передбачає поглиблене розуміння норми права суб'єктом правозастосування при вирішенні ним конкретно-прикладних проблем її реалізації. Можна говорити про те, що юридичний позитивізм систематизує правові знання, узагальнює їх, надає науково-практичні рекомендації, сприяє підвищенню правової культури. Проте юридичний позитивізм не має на меті встановлення глибинних зв'язків і взаємодії елементів соціально-правової системи, котрі виявляються більш складними, ніж формально-правовий аналіз, способами. Сучасна юридична практика вимагає від теорії права постійного удосконалення методології. Можливо, з цих підстав у новітній юридичній літературі все більшого визнання набуває розуміння необхідності філософського осмислення правової проблематики [8, с. 4]. Разом з тим позитивне право, його найважливіші якості визначаються тим, що воно діє у самому житті, у реальній дійсності. Його сутність полягає у тому, що воно може реально впливати як на окрему людину, так і на все суспільство [9, с. 97–102]. При цьому саме юридичні конструкції як результат моделювання забезпечують необхідну формальну визначеність права. У цьому контексті це означає, що юридична конструкція, з одного боку, відтворює рівень пізнання реальних суспільних відносин чи інших правових явищ, а з другого — відображає рівень правового мислення на певний конкретний момент. Тобто юридична конструкція за таких обставин є ідеальною правовою моделлю, що відображає існуючі суспільні відносини чи їх елементи, та вбачається як певна впорядкована структура (абстракція) — системно-організаційна форма правового явища.

Наявність процесуального аспекту, певної динамічної складової у змісті юридичної конструкції дозволяє зрозуміти цей феномен як процес юридичного конструювання (моделювання) та розглядати її як засіб конструювання ідеальної структури права. Варто звернути увагу на той факт, що основний смисловий важіль у розумінні юридичної конструкції схиляється у бік її процесуально-генетичного аспекту, коли юридична конструкція розглядається передусім як конструювання, тобто як процедура, процес, а не статична структура [4, с. 29]. Примітно, що усвідомити юридичну конструкцію як процедуру юридичного конструювання означає сприйняти у повному обсязі всі процеси, котрі відбуваються в юридичному мисленні. На думку М. Кельмана, розглядати ті або інші юридичні феномени можна і не в поняттях, а, наприклад, в уявленнях [10, с. 6]. Л. Виготський звертає увагу, що рація, власне, не у фактах, а у способі мислити ці факти [11, с. 295]. Завдяки процесуальному чиннику юридична конструкція здатна слугувати певною уявною мисленою формою-засобом у процесі юридичного мислення. Тобто підхід до розуміння юридичної конструкції як до процесу юридичного конструювання дозволяє з усіх боків досягнути і висвітлити хід юридичного мислення, суть якого полягає у створенні в особистій свідомості такого способу системного поєднання правових засобів, котрий забезпечує досягнення бажаного регулятивного результату. Характерно, що з позиції правового прагматизму (зокрема, практицизму, раціоналізації та обґрунтованості законотворення), правове мислення вбачається як фактор адаптації до правового середовища з метою успішної діяльності й досягнення суб'єктивних інтересів [12, с. 53]. Г. Радбрух вважає, що правове мислення вимагає мати справу з конкретним життям, проте в його суто загальному, абстрактному вигляді, тобто навіть у живій людині юрист повинен вміти бачити юридичну схему [13, с. 117].

На думку автора, методологічне значення юридичних конструкцій та їх методологічна цінність мають особливу концептуальну значущість, оскільки визначені сутністю формаль-

но-логічного, догматичного юридичного аналізу права. Процес детального обмірковування юридичних конструкцій і їх конструювання в цілому обумовлені специфікою юридичного мислення, винятковість якого пов'язана з ідеєю виведення юридичних конструкцій на теоретичний рівень. Квінтесенцією методологічного розуміння юридичних конструкцій є їх догматичне тлумачення. Зважаючи на зазначене, вбачається прийнятним вказати на те, що юридична конструкція, в певному сенсі, забезпечує не тільки формально-логічне тлумачення норм чинного права, а й у цілому його герменевтику. Юридичні конструкції, з одного боку, є зосередженням моделей юридичної практики, а з другого — важливою проміжною ланкою у системі забезпечення приймально-передавального зв'язку моделей юридичної практики. У такий спосіб юридичні конструкції формують нове юридичне знання і досвід, поповнюючи основний запас засобів і можливостей аналітичної методології права. Зокрема, для М. Тарасова юридична конструкція є незаперечною істиною, догмою сучасного позитивного права, в якій втілюється мислення [14, с. 53]. Автор вважає цілком виправданою позицію Д. Пономарьова, котрий розглядає право як вияв і реалізацію юридичного мислення. Науковець, власне, зазначає, що підпорядкування права мисленню є центральною ідеєю, яка лежить в основі догматичного розуміння юридичних конструкцій. Юридична догматика пов'язана з юридичним мисленням, в якому й зародилася ідея юридичної конструкції та принцип юридичного конструювання. Так, юридична догматика є тією сферою знання, котра слугує своєрідною надбудовою над конкретним позитивним правом, та яка використовується для осмислення позитивного права, його оптимального розуміння і практичного застосування [4, с. 138, 150]. На нашу думку, використання юридичної конструкції як методу пізнання права справляє певний вплив на процес пізнання та дає потрібні наслідки, оскільки розкриває його сутність та критерії істинності. При цьому мірилом адекватності означеного пізнання може слугувати лише правильність законодавчого чи правозастосовного акта. Слід звернути увагу, що юридичне пізнання загалом не є самоціллю, воно здійснюється в контексті соціально-конструктивної діяльності, пов'язаної зі створенням правової комунікації, системи соціальних зв'язків, взаємодії суб'єктів. Юридичне пізнання є пізнанням практичним, конструктивним [15, с. 23].

Зважаючи на зазначене вище, вважаємо, що залучення юридичної конструкції до процесу пізнання права зумовлює такі результати:

- по-перше, забезпечує необхідне розуміння реальних процесуально-правових аспектів права, зважаючи, що процесуальність права є головною ознакою його постійно рухомої, змінної і в той самий час такої, яка зберігає свою певну постійність, соціально орієнтованої природи;
- по-друге, відіграє значну роль у процесі тлумачення права. З огляду на зазначене, варто сказати, що термін «тлумачення» нерозривно пов'язаний з поняттям «пізнання», оскільки передбачає з'ясування суті чого-небудь, висвітлення й трактування з певної точки зору [16, с. 1456]. Пізнання — це шлях, який веде від об'єкта до предмета, від первинних, чуттєвих, емпіричних знань до теоретичного, науково-юридичного, понятійно-правового знання про ці об'єкти [17, с. 10].

Так, Д. Пономарьов, на нашу думку, цілком справедливо зазначає, що юридична конструкція іманентна праву на будь-якій стадії його розвитку [4, с. 156]. Слугуючи засобом наукового осмислення і моделювання правових явищ, юридична конструкція не може створюватися винятково з метою виокремлення епізодично відособленого явища, оскільки мусить врегулювати все різноманіття однорідних ситуацій.

Список використаних джерел

1. Баранов В. М. Классификация в российском законодательстве / В. М. Баранов, Е. В. Чуманов. — Нижний Новгород : Нижегородская академия МВД России, 2005. — 260 с.
2. Соціологія : посіб. / за ред. В. Г. Городяненка. — К. : Академія, 1999. — 384 с.

3. *Маршакова Н. Н.* Классификация в российском уголовном законодательстве (теоретико-прикладной анализ) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Н. Н. Маршакова. — Н. Новгород, 2006. — 30 с.
4. *Пономарев Д. Е.* Генезис и сущность юридической конструкции : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Д. Е. Пономарев. — Екатеринбург, 2005. — 175 с.
5. *Моделирование как метод научного исследования (гносеологический анализ)* / Б. А. Глинский, Б. С. Грязнов, Б. С. Дынин, Е. П. Никитин. — М. : Изд-во МГУ, 1965. — 248 с.
6. *Черданцев А. Ф.* Толкование права и договора / А. Ф. Черданцев. — М.: Юнити-Дана, 2003. — 382 с.
7. *Щедровицкий Г. П.* Проблемы методологии системного исследования / Г. П. Щедровицкий // Избранные труды. — М. : Школа культ. политики, 1995. — С. 155–197.
8. *Суслов В. А.* Герменевтика права / В. А. Суслов // Правоведение. — 2001. — № 5. — С. 4–12.
9. *Рабінович П. М.* Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. — 5-е вид., зі змін. — К. : Атіка, 2001. — 176 с.
10. *Кельман М. С.* Методологія формування юридичних понять і предмета правознавства / М. С. Кельман // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. — 2009. — № 4. — С. 3–12.
11. *Выготский Л. С.* Собрание сочинений : в 6 т. / Л. С. Выготский. — М. : Педагогика, 1982. — Т. 1 : Исторический смысл психологического кризиса. Методологическое исследование. — 488 с.
12. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) [та ін.]. — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. — Т. 5 : П—С. — 2003. — 736 с.
13. *Радбрух Г.* Философия права / Г. Радбрух. — М. : Междунар. отношения, 2004. — 240 с.
14. *Тарасов Н. Н.* Методологические проблемы юридической науки : науч. издание / Н. Н. Тарасов. — Екатеринбург : Изд-во гуманитарного ун-та, 2001. — 264 с.
15. *Архипов С. И.* Субъект права: теоретическое исследование / С. И. Архипов. — СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. — 469 с.
16. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : Перун, 2009. — 1736 с.
17. *Проблемы общей теории права и государства* : учеб. для вузов / Н. В. Варламова, В. В. Лазарев, В. В. Лапаева ; под общ. ред. В. С. Нерсисянца. — М. : НОРМА-ИНФРА-М, 2002. — 813 с.

Зінченко О. В. Юридична конструкція: правовий феномен та комунікаційний засіб правового середовища

Досліджуються юридичні конструкції як правовий феномен та комунікаційний засіб правового середовища. Автор звертає увагу, що основним засобом теоретичної, мовної й логічної обробки фактичного правового матеріалу є юридична конструкція. У результаті автор робить висновок, що юридичні конструкції є дієвим засобом структурування правової інформації та «мовою права».

Ключові слова: юридична конструкція, право, правові явища, структурування правової інформації, комунікаційний засіб правового середовища.

Зинченко О. В. Юридическая конструкция: правовой феномен и коммуникационное средство правовой среды

Исследуются юридические конструкции как феномен и коммуникационное средство правовой среды. Автор обращает внимание, что основным средством теоретической, языковой и логической обработки фактического правового материала выступает юридическая конструкция. В результате автор делает вывод, что юридические конструкции есть действенным средством структурирования правовой информации и «языком права».

Ключевые слова: юридическая конструкция, право, правовые явления, структурирование правовой информации, коммуникационное средство правовой среды.

Zinchenko O. Legal structure: the phenomenon of legal remedy and communications environment

Juridical constructions as legal phenomena and communicative means of legal environment are analysed in the article. The author notes that the juridical construction is a result of modeling, the essence of which is regulation of proper phenomena.

The author emphasizes, that the legal construction is the principal mean of theoretical, linguistic and logical operation of factual legal material. Due to assistance of the legal construction, legal phenomena are being cognized and perfect models, that reflect the structure of these models and their internal connections, are being created.

The author considers, that the juridical constructions have their dominating function, both from the point of view of the phenomenology and from communicative mean as well, that is normally used in legal environment, and at the same time, it acts as important mean of cognition, implementation and improvement of law.

The internal exactness and precision of the juridical construction are the bases of its specificity and they distinguish it as the phenomenon and effective communicative mean from other phenomena of the legal science. The juridical construction is able to make a structure of all legal principles according to the system, logic and separate abstract concept and whole conceptual system.

Furthermore, the juridical construction as the model of legal phenomenon distinguishes itself by internal unity of its components. Being united, it is not a simple arithmetical sum, it is the system with logical unity, that contains all variety of juridical rights.

The author concludes, that the juridical construction is an effective mean of systematization of legal information and the «the language of law».

Key words: juridical construction, law, making a structure of legal information, communicative mean of legal environment.

УДК 340.12

*Анастасія Юріївна Іванова,
старший науковий співробітник
відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

ПРАВОВИЙ СВІТОГЛЯД У КОНТЕКСТІ КЛАСИЧНИХ І СУЧАСНИХ ПОГЛЯДІВ НА ПОЛІТИКУ ПРАВА

Сучасній правовій науці відомі різні форми відображення правової реальності. Це правова свідомість, правовий менталітет, правова ідеологія, правова психологія тощо. Як найскладнішою з форм людської свідомості є світогляд, так найскладнішою формою правосвідомості, вищим теоретичним рівнем її узагальнення є правовий світогляд.

Зміст цих форм та їх співвідношення між собою в різні часи привертали увагу науковців. Неодноразово розглядалися взаємовпливи правової реальності з різними формами її відображення. Йдеться, зокрема, про вплив правосвідомості на поведінку людини, на правотворчу та правозастосовну діяльність, та зворотні — вплив правової ідеології, правової психології, інформації тощо на правосвідомість.

Однак не менш цікаві та важливі питання впливу форм відображення правової реальності на формування права майбутнього (правову політику), та певні зворотні впливи, що, безсумнівно, наявні, якщо розглядати проблему виходячи за межі суто позитивістських підходів, на жаль, залишилися поза увагою дослідників.

Історія вітчизняного права наочно демонструє та підтверджує сказане Ф. Тарановським ще у XIX ст. про те, що проблематика *de lege ferenda* актуалізується саме в періоди суспільних змін, державних реформ, перехідні для суспільства періоди. Це зумовлює нагальність проблематики права майбутнього саме сьогодні, коли сталі устої трансформуються чи взагалі